

ع. ٩. ٥

کتابخانه دانشگاه تهران
مکتب ابرار

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
پایان نامه برای دریافت کارشناسی ارشد

موضوع:

۱۰ / ۲ / ۱۳۸۱

**بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در آثار منثور
تا قرن هشتم**

راحة الصدور، سندبادنامه، ترجمه تاریخ یمنی، تاریخ جهانگشای، مرزبان نامه،
تاریخ و صاف، جامع التواریخ، تاریخ گزیده

استاد راهنما:

دکتر عباس ماهیار

استاد مشاور:

دکتر غلامعلی فلاح

پژوهشگر:

سیدحسن کلاتری

بهمن ماه ۱۳۸۰

۶۰۹۰۵

فهرست رموزی که در این کتاب استعمال شده است.

اد = ادوارد برون

بخ = شاهنامه فردوسی نسخه بروخیم

تاو = تاریخ و صاف الحضرة

ج = جلد

جامع = جامع التواریخ

خ ۱ = شاهنامه فردوسی نسخه خاورشناسی یک

خ ۲ = شاهنامه فردوسی نسخه خاورشناسی دو

راح = راحة الصدور و آية السرور

رک = رجوع کنید

س = سطر

شام = شاهنامه فردوسی چاپ مسکو

ص = صفحه

ع = شاهنامه فردوسی نسخه عربی

ق = شاهنامه فردوسی نسخه قاهره

کان = شاهنامه فردوسی نسخه ماکان

ل = شاهنامه فردوسی نسخه لنینگراد

م = شاهنامه فردوسی نسخه موزه لندن

نوا = دکتر عبدالحسین نوایی

[] = آنچه که خود افزوده ایم

تقدیم بہ:

ہمسر گرامی و فرزندان دلبندہ

مریم

رضا و طراوت

عنوان	شماره صفحه
چکیده	یک
واژه‌های کلیدی	چهار
مقدمه	۱
بخش اول: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در راحة الصدور و آية السرور	۱۳
فصل اول	۱۷
ستایش خدا	۱۷
مدح	۱۷
فصل دوم: ستایش‌ها	۲۰
عاقل و خرده‌مند	۲۰
دبیری	۲۱
بلاغت	۲۲
دانایی	۲۳
جوان دانا	۲۴
نیک نامی	۲۴
بذل و بخشش	۲۷
نیکوکاری	۲۹
عدل	۳۰
سخن	۳۹
سحن به موقع	۳۹
سخن سنجیده	۴۰
کار و بخشش	۴۱
تفکر و احتیاط	۴۲
دلیری	۴۳
فصل سوم: نکوهش‌ها	۴۵
بد نامی و ننگ	۴۶
پروراندن دشمن	۴۷
ظالم و بیدادگر	۴۸
جنگ و بیداد	۵۶
آزار	۵۷
خونریزی	۵۸

عنوان	شماره صفحه
غارنگری.....	۶۰
آز و طمع.....	۶۱
دروغگویی.....	۷۵
دوستی با دشمن.....	۷۵
نادانی.....	۷۷
نادانی و دیومنشی.....	۷۷
طغیان‌گر و نافرمان.....	۷۹
پیمان شکنی.....	۸۴
شتاب.....	۸۶
عجله و تندى.....	۸۶
تهور.....	۸۷
خست.....	۸۹
سبکسرى.....	۸۹
زن.....	۹۲
کاهلی.....	۹۴
هوسرانی.....	۹۶
بی‌شرمی.....	۹۶
فصل چهارم: ناپایداری جهان، مرگ، تقدیر و بهره‌گیری از عمر.....	۹۸
جهان ناپایدار بدانندیش است.....	۹۹
عمل و گردش روزگار.....	۹۹
ناسازگاری روزگار.....	۱۰۲
روزگار ناپایدار گزنده است.....	۱۰۴
روزگار شایسته دل بستن و دوستی نیست.....	۱۰۵
جهان بی‌وفا است.....	۱۰۸
ناپایداری روزگار.....	۱۱۰
چرخ گردان پر کین است.....	۱۱۳
شادمانی روزگار همراه با سختی است.....	۱۱۵
دنیا شایسته طلبیدن نیست.....	۱۱۶
کسی از راز جهان آگاه نیست.....	۱۱۷
حیرت از روزگار.....	۱۱۸
مرگ.....	۱۲۰

عنوان	شماره صفحه
تقدیر.....	۱۲۸
بهره‌گیری از فرصت عمر.....	۱۳۱
فصل پنجم: دیگر موضوعات گوناگون شعری.....	۱۳۳
استفاده از فرصت.....	۱۳۴
اندیشیدن در کارها.....	۱۳۵
اتحاد و هم‌پشتی.....	۱۳۵
دشمن ستیزی.....	۱۳۶
مجازات عصیانگر.....	۱۳۸
افشای راز.....	۱۴۰
مخفی نگهداشتن راز.....	۱۴۲
آشکار شدن حقیقت.....	۱۴۲
بدی نکردن هنگام زورمندی.....	۱۴۴
هزیمت بهنگام.....	۱۴۴
حزم و احتیاط.....	۱۴۷
جان و فرزند شیرین است.....	۱۴۸
فرزند.....	۱۴۸
بی‌کینه بودن شاه نسبت به زیر دست.....	۱۵۰
صفات شاه دادگر.....	۱۵۱
بخشش شاه.....	۱۵۲
اعتدال در مجازات.....	۱۵۴
مهر شاه بر زیردست.....	۱۵۵
قرب و نزدیکی به شاه.....	۱۵۶
فرمانبرداری از شاه.....	۱۵۷
ترحم.....	۱۵۸
عبرت‌پذیری.....	۱۵۹
ناکامی و شوربختی.....	۱۶۰
یأس و ناامیدی.....	۱۶۲
انجام کار به موقع.....	۱۶۳
بزرگی در کام خطر.....	۱۶۵
معرفت حد و اندازه.....	۱۶۵
گرامی بودن.....	۱۶۶

عنوان	شماره صفحه
ناپایداری سختیها	۱۶۷
توصیف شب	۱۶۹
توصیف مکان	۱۶۹
فصل ششم	۱۷۱
ابیات شاهنامه فردوسی در کتاب راحة الصدور	۱۷۲
بیت‌هایی از شاهنامه فردوسی که در راحة الصدور و دیگر متون نثر بطور مشترک آمده است	۲۲۶
بخش دوم: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در سندباد نامه	۲۲۸
نکوهش نادانی	۲۳۰
نکوهش شتاب و کینه	۲۳۰
توصیف شب	۲۳۱
ابیات شاهنامه فردوسی در کتاب سندبادنامه	۲۳۳
اشعار شاهنامه فردوسی که در کتاب سندبادنامه و دیگر متون نثر مشترک است	۲۳۴
بخش سوم: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در ترجمه تاریخ یمنی	۲۳۵
نکوهش جان ستانی	۲۳۷
جنگ	۲۳۷
ابیات شاهنامه فردوسی در کتاب ترجمه تاریخ یمنی	۲۳۹
بیت شاهنامه فردوسی که در کتاب ترجمه تاریخ یمنی و دیگر متون نثر مشترک است	۲۳۹
بخش چهارم: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در تاریخ جهانگشای	۲۴۰
ستایش خداوند	۲۴۳
مدح	۲۴۳
خردمند	۲۴۴
نیک نامی	۲۴۵
ماندگاری سخن	۲۴۶
انعکاس اعمال	۲۴۶
شناخت حد و اندازه	۲۴۷
فرزند نیکو و خدمتگزار	۲۴۸
پند و اندرز	۲۴۸
هشدار	۲۵۰
خوی بد	۲۵۱

۲۵۱	قدرت شاه
۲۵۳	اطاعت و فرمانبرداری
۲۵۳	حکومت فرد نالایق
۲۵۴	حیرت و شگفتی از کار جهان
۲۵۴	ناپایداری روزگار
۲۵۶	جهان بی وفا است
۲۵۷	مرگ
۲۶۰	تقدیر
۲۶۲	شادخواری و خوشگذرانی
۲۶۳	طلوع خورشید
۲۶۵	شب
۲۶۷	توصیف مکان
۲۶۷	آراستن مجلس بزم
۲۶۸	توصیف حالات اشخاص
۲۷۱	توصیف اشخاص در جنگ
۲۷۵	رجز و خودستایی
۲۷۶	جنگ
۲۸۳	ابیات شاهنامه فردوسی در کتاب تاریخ جهانگشای جوینی
۲۹۰	بیت‌هایی از شاهنامه فردوسی که در تاریخ جهانگشا و دیگر متون نثر مشترک است
۲۹۲	بخش پنجم: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در مرزبان‌نامه
۲۹۵	پرستش دادگر
۲۹۵	مدح
۲۹۶	ستایش خرد
۲۹۷	علم و دانش
۲۹۹	ستایش خاموشی
۲۹۹	نکوهش دوست نادان
۳۰۰	نکوهش غرور در دانش و کامل دانستن آن
۳۰۱	نکوهش دختر
۳۰۲	انعکاس و نتیجه عمل
۳۰۲	نصیحت و خیرخواهی
۳۰۳	نصیحت همراه با تخویف

توصیف شخص.....	۳۰۴
اشعار شاهنامه فردوسی در کتاب مرزبان‌نامه.....	۳۰۶
بیت‌هایی از شاهنامه فردوسی که در مرزبان‌نامه و دیگر متون نثر مشترک است.....	۳۰۹
بخش ششم: بررسی اشعار شاهنامه فردوسی در تاریخ وصاف‌الحضرة..... ۳۱۰	
ستایش خدا.....	۳۱۳
توکل بر خدا.....	۳۱۳
دعا.....	۳۱۴
مدح.....	۳۱۵
نیکی.....	۳۱۵
بی‌آزاری.....	۳۱۶
نکوهش آزار.....	۳۱۷
نکوهش آز و کینه.....	۳۱۸
نکوهش ستیزه‌جویی.....	۳۱۹
نکوهش دنیاطلبی.....	۳۲۰
بی‌وفایی روزگار.....	۳۲۱
چیرگی روزگار.....	۳۲۲
روزگار شگفتی‌شان‌دهنده است.....	۳۲۳
ناپایداری روزگار.....	۳۲۳
مرگ.....	۳۲۶
شیون بر مرده و آراستن او.....	۳۲۸
تقدیر.....	۳۲۹
تلاش و تقدیر.....	۳۳۰
بخت شوم.....	۳۳۱
فرزند.....	۳۳۲
ماندگاری سخن.....	۳۳۲
انعکاس و نتیجه اعمال.....	۳۳۳
معرفت حد و اندازه.....	۳۳۴
استفاده از فرصت.....	۳۳۴
هشدار.....	۳۳۵
خستگی.....	۳۳۶
توصیف بهار.....	۳۳۶

روزنامه اطلاعات و آراهای این
 کمیته در آن

عنوان	شماره صفحه
طلوع خورشید و فرا رسیدن روز.....	۲۲۷
سکوت شب.....	۲۳۹
توصیف مکان.....	۲۳۹
توصیف مجلس بزم.....	۲۴۰
بذل و بخشش شاه.....	۲۴۱
تاجگذاری.....	۲۴۲
جنگ.....	۲۴۳
ابیات شاهنامه فردوسی در کتاب تاریخ و صاف.....	۲۵۴
بیت‌هایی از شاهنامه فردوسی که در تاریخ و صاف و دیگر متون نثر مشترک است.....	۲۶۴
بخش هفتم: بررسی اشعار شاهنامه در جامع‌التواریخ.....	
خردمند عاقبت نگر است.....	۲۶۸
فرزند نیک و خدمتکار.....	۲۶۹
شناخت حد و اندازه.....	۲۶۹
از دست دادن فرصت.....	۲۷۰
هشدار.....	۲۷۰
بزرگی در کام خطر.....	۲۷۱
تحقیر.....	۲۷۲
بد عهدی و ناپایداری جهان.....	۲۷۲
چیرگی روزگار.....	۲۷۳
تقدیر.....	۲۷۴
شب.....	۲۷۴
توصیف اشخاص.....	۲۷۵
کثرت جمعیت.....	۲۷۶
رجز و خودستایی.....	۲۷۷
جنگ.....	۲۷۸
اشعار شاهنامه فردوسی در کتاب جامع‌التواریخ.....	۲۸۱
اشعار شاهنامه فردوسی که در کتاب جامع‌التواریخ و دیگر متون نثر مشترک است.....	۲۸۴
بخش هشتم: بررسی اشعار شاهنامه در تاریخ‌گزیده.....	
ستایش خدا.....	۲۸۹
عدالت.....	۲۸۹

شماره صفحه	عنوان
۳۹۰	اعتدال و میانه روی
۳۹۱	نکوهش خوی بد
۳۹۱	نکوهش ستیزه جویی
۳۹۲	نکوهش شعر نامناسب
۳۹۳	شناخت حد و اندازه
۳۹۶	نتیجه و انعکاس اعمال
۳۹۶	مرگ
۳۹۷	تقدیر
۳۹۸	مدت شاهی
۳۹۹	توصیف اشخاص
۴۰۰	رجز و خودستایی
۴۰۱	اشعار شاهنامه فردوسی در کتاب تاریخ گزیده
۴۰۴	بیت هایی از شاهنامه فردوسی که در تاریخ گزیده و دیگر متون نثر بطور مشترک آمده است
۴۰۵	کشف الایات اشعار شاهنامه
۴۱۹	منابع

چکیده

نویسندگان بسیاری از اشعار شاهنامه فردوسی در آثار خود استفاده نموده‌اند. از جمله این آثار عبارتند از: راحة الصدور، سند بادنامه، ترجمه تاریخ یمنی، تاریخ جهانگشای، مرزبان نامه، تاریخ وصاف الحضرة، جامع التواریخ و تاریخ گزیده.

چگونگی ارتباط اشعار فردوسی با متن نثر و مفاهیم آن در این پایان نامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ازناور به سلطان جلال‌الدین حمله کرد سلطان با نیزه او را کشت و فریقین از مشاهده این حال که

رستم زال را امثال آن میسر نبود تعجب نمودند و هر یک:

همی گفت هر کس که این رستمست و یا آفتاب سپیده دمست

تاریخ جهانگشای: ج ۲، ص ۱۰۳

رستم و اسفندیار: بهمن در نخجیرگاه رستم را دید و :

ارتباط لفظی شعر با نثر: شعر به نثر پیوسته است.

ارتباط معنوی شعر با نثر: شعر تکمیل کننده نثر است.

در شاهنامه این بیت در توصیف رستم آمده است. در کتاب تاریخ جهانگشای هم در این بیت در توصیف

جلال‌الدین آمده است. کاربرد آنها با هم مطابقت دارد.

شنیدم که شاه اردشیر دختری داشت چنان پاکیزه پیکر که هرک در بُشره او نگاه کردی، ما هذا بشرًا، بر زبان راندی و هرک لحظه کرشمه الحاظ او بدیدی، افسحرهذا، بر خواندی. صورتی که مثل آن بر تخته مخیله نقش نتوان کرد. جمالی که نظر در آینه تصور نظیر آن نبیند.

روانش خرد بود و تن جان پاک
تو گویی که بهره ندارد ز خاک
رخش همچو باغی در اردیبهشت
ببالای او سرو دهقان نکشت

مرزبان نامه: ص ۱۸۰

رستم و سهراب: بیت اول در توصیف تهمینه و بیت دوم در توصیف گرد آفرید آمده است.

ارتباط لفظی شعر با نثر: شعر از نثر جداست.

ارتباط معنوی شعر با نثر: شعر در وصف زیبایی دختر پادشاه است.

در شاهنامه این بیتها در وصف تهمینه و گرد آفرید است. در مرزبان نامه هم این بیت ها در وصف دختر شاه آمده است. کاربرد آنها با هم مطابقت دارد.

و هزیمت بر البغوش افتاد. پناه با ولایت ماهکی دادند ملک را البغوش با خود می داشت تا فرمان

یافت،

اگر خود بمانی بگیتی دراز
ز رنج تن آید برفتن نیاز
یکی سبز دریاست بن ناپدید
در گنج رازش ندارد کلید

راحة الصدور: ۲۸۵

داستان دوازده رخ: فردوسی در ابتدای داستان می گوید: جهان به زاری به سر می رسد. همه می میریم و:

ارتباط لفظی شعر با نثر: شعر جدای از نثر است.

ارتباط معنوی شعر با نثر: شعر توضیحی در مرگ است.

این بیت ها در شاهنامه بیانگر مرگ هستند. راوندی هم این بیت ها را به همین منظور آورده است.

کاربرد آنها با هم مطابقت دارد.

کل اشعار فردوسی در این کتابها ۹۱۱ بیت و دو مصراع است. که ۴۱ بیت آن مجدداً تکرار شده است.

۵۱۴ بیت از این اشعار با شاهنامه چاپ مسکو اختلاف داد. این اختلافات بیشتر مربوط به اختلاف

نسخه‌ها می باشد. اما گاهی نویسندگان مطابق با نثر کتاب خود تغییری در این بیت ها ایجاد نموده‌اند.